

AUTORYTARYZM A POSTAWY RODZICIELSKIE ŻOŁNIERZY

Andrzej PIOTROWSKI*, Katarzyna KUBACKA*

* Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański
e-mail: andrzej.piotrowski@ug.gda.pl

* Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański
e-mail: kubacka_kasia@wp.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 28.05.2013 r., Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w listopadzie 2013 r.

Artykuł w części teoretycznej charakteryzuje problematykę dyrektywności, autorytaryzmu, postaw rodzicielskich oraz stylów wychowania. Część empiryczna artykułu przedstawia wyniki badań nad dyrektywnością i postawami rodzicielskimi u żołnierzy WP. Powszechne stereotypy społeczne definiują żołnierzy jako osoby o wysokim poziomie autorytaryzmu i dyrektywności oraz przejawiające surowe postawy wychowawcze wobec swoich dzieci. Badania przeprowadzone na grupie żołnierzy i pracowników WP oraz osób zatrudnionych w zawodach cywilnych obalają znaczną część tych stereotypów. Wylaniający się obraz żołnierza w istotny sposób odbiega od aktualnie panującego stereotypu, ale co jest bardzo interesujące, nie różni się znacznie od postaw przejawianych przez osoby cywilne w zakresie analizowanych zmiennych.

Słowa kluczowe: autorytaryzm, dyrektywność, postawy, rodzice, żołnierze

WSTĘP

Według klasycznych koncepcji wyboru zawodu osoby stojące przed wyborem profesji wybierają te, które dają im przekonanie o możliwości zaspokojenia ich potrzeb emocjonalnych¹. Badania empiryczne dowodzą, że ludzie z różnych zawodów charakteryzują się odmiennymi wzorcami osobowości². Inżynierowie odznaczają się wyższą obsesyjnością, księgowi są paranoiczni, studenci teatrologii i dramatu charakteryzują się podwyższoną histerycznością i narcyzmem³. Fizycy, w większym niż przeciętny stopniu, przejawiają rezerwę i ostrożność⁴. Ambicja i potrzeba osiągnięć oraz niska uczu-

¹ J.L. Holland, *Making vocational choices: Theory of vocational personalities and work environments*, Psychological Assessment Resources, Odessa, FL 1997.

² D.M. Tokar, A.R. Fischer, L. Mezydło-Subich, *Personality and vocational behavior: A selective review of the literature, 1993-1997*, [in:] „Journal of Vocational Behavior”, no. 53/1998, p. 115-153.

³ C.B. Silver, J.E. Malone, *A scale of personality styles based on DSM-III-R for investigating occupational choice and leisure activities*, [in:] „Journal of Career Assessment”, no. 1/1993, p. 427-440.

⁴ G.D. Wilson, C. Jackson, *The personality of physicists*, [in:] „Journal of Personality and Individual Differences”, no. 16/1994, p. 187-189.

ciowość właściwa jest dla studentów marketingu⁵. Z badań przeprowadzonych przez Gidi Rubinstein wynika, że osoby wybierające zawód oficera straży granicznej oraz żołnierza charakteryzują się wysokim autorytaryzmem⁶. Także „osobowość policyjna” zawiera w sobie podwyższony autorytaryzm⁷. Zainteresowanie osobowością w formacjach mundurowych wynika z konieczności podnoszenia efektywności ich funkcjonowania⁸. Różne wzorce osobowości przekładają się na odmienny poziom efektywności żołnierzy⁹. Z jednej strony profesje mundurowe wybierają osoby o charakterystycznym wzorcu osobowości, a z drugiej strony formacje, do których one należą formułują i wzmacniają ich osobowość oraz przejawiane wzorce zachowania¹⁰. Także w opinii społecznej żołnierze postrzegani są stereotypowo jako osoby autorytarne i narzucające swoje zdanie innym¹¹. Dotyczy to nie tylko relacji zawodowych, ale także rodzinnych. Przykładem może tu być rozumienie „zasady przywództwa”¹² (*Führerprinzip, leadership principle*), zgodnie z którą należy podporządkować się tym, którzy są wyżej w hierarchii i dominują nad tymi, którzy są niżej od nas. Takie stosunki między ludźmi John Ray określa „zorganizowanymi na wzór wojskowy”¹³. W systemie rodzinnym dorosły znajduje się na pozycji władzy, dziecko natomiast na pozycji zależnej. „Władza”, którą posiada rodzic może być nadużywana. Wydawałoby się, że skłonność do tego typu nadużyć mieliby przede wszystkim żołnierze i funkcjonariusze służb mundurowych, których specyfika pracy sprzyja kierowaniu się wyżej opisaną „zasadą przywództwa” oraz jednoosobowego dowodzenia.

W artykule tym rozważamy pojęcie dyrektywności i autorytaryzmu, opisujemy postawy rodzicielskie oraz przedstawiamy wyniki badań dotyczących dyrektywności i postaw rodzicielskich żołnierzy WP w porównaniu z osobami cywilnymi.

1. DYREKTYWNOŚĆ I AUTORYTARYZM

Wyodrębnienie się pojęcia dyrektywności związane jest z intensywnymi próbami podejmowanymi przez psychologów w celu wyjaśnienia fenomenu osobowości autorytarnej. John Ray opisuje dyrektywność jako cechę osobowości związaną z tendencją

⁵ G. Matthews, K. Oddy, *Recovery of major personality dimensions from trait adjective data*, [in:] „Journal of Personality and Individual Differences”, no. 15/1993, p. 419-431.

⁶ G. Rubinstein, *Authoritarianism Among Border Police Officers, Career Soldiers, and Airport Security Guards at the Israeli Border*, [in:] „The Journal of Social Psychology”, Vol. 146(6), Dec, 2006, p. 751-761.

⁷ G.L. Gerber, C.K. Ward, *Police personality: Theoretical issues and research*, [in:] *Handbook of police psychology*, ed. J. Kitaeff, New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group 2011, p. 421-436.

⁸ A. Congard, P. Antoine, A. Congard, *Assessing the structural and psychometric properties of a new personality measure for use with military personnel in the French Armed Forces*, [in:] „Military Psychology”, Vol. 24(3), May 2012, p. 289-311.

⁹ B. Pacek, *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.

¹⁰ D. Schmidt, *Osobowość statusowa Służby Więziennej*, [w:] *Więziennictwo – Nowe wyzwania*, pod red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, COSSW, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001, s. 739-756.

¹¹ E. Białopiotrowicz, J. Kojkoł, *Stereotypy i uprzedzenia w środowisku studentów Akademii Marynarki Wojennej*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, nr 4/2010, s. 183-212.

¹² P. Brzozowski, *Skala Dyrektywności Johna J. Raya*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1997.

¹³ J.J. Ray, *Authoritarianism research is alive and well*, [in:] „The Psychological Record”, Australia 1989, s. 555-561.

lub pragnieniem do narzucania własnej woli innym¹⁴. W skład dyrektywności wchodzi dwa wymiary: agresywność i dominacja. Innym terminem mającym podobny rodowód teoretyczny do dyrektywności jest autorytaryzm osobowości. Aby dobrze zrozumieć to pojęcie, należy dokonać wyraźnego rozróżnienia pomiędzy autorytaryzmem osobowości a autorytaryzmem postaw. W tym celu warto przyjrzeć się bliżej koncepcji Theodora Adorno¹⁵. Zgodnie z jego poglądami osoba autorytarna to taka, która szanuje i podziwia tradycyjne autorytety, ulega im i podporządkowuje się ich woli. Może, ale nie musi, wykazywać przy tym chęć do panowania, górowania nad innymi. Osoby autorytarne były wychowywane w atmosferze ścisłej dyscypliny, obarczane wieloma obowiązkami, w efekcie czego wykształciły się u nich charakterystyczne cechy, takie jak: konwencjonalizm, konserwatyzm obyczajowy, autorytarna uległość i agresja, antyintracepcja (niechęć do wglądu we własne stany psychiczne), przesądność i myślenie stereotypami, zainteresowanie siłą, władzą i „twardością”, destruktywność i cynizm oraz tendencja do posługiwania się projekcją. Innymi charakterystycznymi cechami autorytaryzmu są: zamiłowanie do zewnętrznych oznak siły i władzy, wrogość, wyparcie i projekcja własnej wrogości na innych, etnocentryzm, dyscyplina i nasilona skłonność do karania, nadmierne zainteresowanie sprawami seksualnymi (sprowadzające się do potępienia bądź ambiwalencji odnośnie seksualności). Wymienione cechy, połączone z uległością w stosunku do autorytetu, powodują, że osoba posiadająca takie właściwości staje się podatna na wpływy ideologii promowanej przez ten autorytet. Jednostka autorytarna nie zastanawiając się nad znaczeniem swoich poczynań będzie prezentować postawy, opinie, wartości i zachowania zgodne z daną ideologią.

John Ray poddał poglądy Theodora Adorno krytyce. Zauważył, że autorytarne zachowanie (określane przez Johna Raya jako charakterystyczne dla nazistów, a więc agresywne, dominujące i destruktywne wobec innych osób) nie zawsze wynika z podporządkowania się autorytarnym ideologiom. Historia zna przywódców, którzy swoje autorytarne zachowanie łączą z humanistycznymi ideologiami (przykładem mogą tu być maoistowskie Chiny czy Związek Radziecki). Typowy nazista rzeczywiście może tłumaczyć swoje zachowanie tym, że „po prostu wykonywał rozkazy”. Jednak czyje rozkazy wykonywali tacy wodzowie, jak Hannibal czy Cezar? Tego rodzaju spostrzeżenia spowodowały, że John Ray nazwał autorytaryzm opisywany przez Theodora Adorno autorytaryzmem postaw i rozróżnił to pojęcie od autorytaryzmu osobowości (dyrektywności), którą sprowadził do skłonności do dominowania nad innymi – niezależnie od stosunku do autorytetów. Zatem szacunek i uległość autorytetom, tak ważne w przypadku rozumienia pojęcia autorytaryzmu przez Theodora Adorno, nie mają wpływu na wykształcenie się dyrektywności.

Autorytarne postawy i autorytarna osobowość to niezależne od siebie wymiary. Podstawowa różnica pomiędzy tymi terminami sprowadza się do ich powiązania z zachowaniem – w przypadku autorytarnych postaw związek z zachowaniem jest słaby, w przypadku autorytaryzmu osobowości silny. Niewielki wpływ autorytaryzmu postaw na zachowanie wskazuje przeprowadzony przez Johna Raya eksperyment, opierający się na paradygmacie badań Stanleya Milgrama. Efektem eksperymentu było ustalenie,

¹⁴ P. Brzozowski, *Skala Dyrektywności Johna J. Raya*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1997.

¹⁵ T.E. Adorno, E. Frenkel-Brunswik, D.J. Levinson, R.N. Sanford, *The Authoritarian Personality*, Harper, New York 1950.

że osoby osiągające wysokie wyniki w *Skali Postaw Wobec Autorytetu* i *Skali Faszystwu* nie były bardziej posłuszne od tych, które osiągały niskie wyniki w tych skalach.

W opracowanym przez siebie podręczniku do *Skali Dyrektywności* Johna Raya Piotr Brzozowski zaznacza, iż należy oczekiwać, że instytucje militarne oraz paramilitarne przyciągają osoby dyrektywne. Należy powiązać to zjawisko z typowym dla tych instytucji funkcjonowaniem oraz określoną hierarchią i strukturą.

Skupiając się na specyfice instytucji militarnej, jaką jest wojsko, możemy wskazać, że jest to organizacja o przewadze więzi formalnych nad osobowymi. Sprowadza się to do jej biurokratycznej oraz hierarchicznej struktury, opierającej się na własnym systemie uwarstwienia, zespole norm i tradycji oraz nakazów i zakazów.

Służba wojskowa przekłada się zatem na wykonywanie bądź wydawanie rozkazów, przy czym często mamy do czynienia z sytuacją, w której żołnierz jest zarówno poddanym jak i przełożonym. Hierarchia panująca w wojsku jest nieelastyczna i podlega silnej dyscyplinie. Specyficzna dla wojska jest również atmosfera w nim panująca, związana z presją przestrzegania norm i przepisów, a także świadomością pełnienia określonej roli zarówno wewnątrz całościowego systemu organizacji wojskowej, jak i na zewnątrz – w oczach społeczeństwa. Żołnierz pełni rolę obrońcy narodu w chwili zagrożenia. Nic zatem dziwnego, że przypisujemy mu określone cechy fizyczne czy osobowościowe.

Pełnienie konkretnej funkcji wiąże się z przyjmowaniem pewnej roli społecznej. Pojęcie to rozumiemy jako zespół oczekiwań odnoszących się do zachowań osoby zajmującej daną pozycję w strukturze społecznej lub jako ogół praw i zakres obowiązków, wiążących się z daną pozycją społeczną lub stanowiskiem¹⁶. Zgodnie z oczekiwaniami rola matki będzie się łączyć z troskliwą opieką nad swoim maleństwem. Lekarz jest „społecznie zobowiązany” do wejścia w rolę osoby, która niezależnie od okoliczności udzieli nam pomocy medycznej. Od nauczyciela oczekujemy obszernej wiedzy co najmniej z dziedziny, którą się zajmuje. A czego oczekujemy od żołnierza?

Zgodnie z informacjami pojawiającymi się w badaniach socjologicznych, wśród społeczeństwa istnieje przeświadczenie, że żołnierze Wojska Polskiego, a szczególnie jego oficerowie, powinni posiadać ściśle określone cechy osobowościowe, które będą predestynowały ich do wywierania szczególnego wpływu na innych ludzi, najczęściej im podlegających. Są to między innymi: stanowczość, zdecydowanie, asertywność, zdolność do darzenia zaufaniem innych ludzi, pewność siebie, umiejętność wpływania na otoczenie czy zdolność do planowania i organizacji działań¹⁷. Materiały opracowane na podstawie międzynarodowych badań porównawczych, realizowanych w ramach European Research Group on Military and Society wskazują na skłonność do poglądów konserwatywnych oficerów wybranych państw europejskich¹⁸. Ponadto wobec żołnierzy kierowane są oczekiwania dotyczące wysokiej kontroli emocjonalnej w kontaktach interpersonalnych.

¹⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970, s. 131.

¹⁷ J. Maciejewski, T. Haduch, T. Iwanek, A. Pieczywok, L. Wełyczko, K. Dojwa, *Podoficerowie zawodowi Wojska Polskiego: studium socjologiczne*, Wyd. UWr, Wrocław 2008.

¹⁸ K.W. Haltiner, *Is There a Common European Defence Ideology? The Views of Officers of Eight European Countries*, [in:] „The Military Profession on Europa, Current Sociology”, no. 3/1994, p. 71-85.

Centrum Badania Opinii Społecznej informuje w komunikacie z badań o prestiżu zawodów¹⁹, że stanowisko oficera wojska jest oceniane dość wysoko (63% respondentów obdarza ten zawód dużym poważaniem)²⁰. CBOS zwraca także uwagę na to, że wizerunek żołnierza zawodowego w oczach ankietowanych jest niezwykle stabilny. Jest to istotne, że zmiany w funkcjonowaniu żołnierzy i armii w małym stopniu przekładają się na zmianę w społecznym ich odbiorze.

Role społeczne wpływają nie tylko na to, jak postrzegają nas inni, ale również jak postrzegamy samych siebie. Jest to oddziaływanie tak silne, że może doprowadzić do przekształcenia naszego sposobu myślenia o sobie i innych, a nawet do zmiany zachowań. Udowodniono, że długotrwałe odgrywanie jakiejś roli, np.: zawodowej, wpływa na cechy osobowościowe jednostki²¹. Klasycznym przykładem jest tu badanie Philipa Zimbardo symulujące role strażników i osadzonych²². Istnieje zatem możliwość, że owa jednostka będzie przenosiła wyuczone zachowania i postawy, charakterystyczne dla jej zawodowej roli, na inne sfery życia. Takie zjawisko powoduje, że oczekujemy, iż osoba pracująca w specyficznym zawodzie, w którym wymaga się odpowiednich zachowań i postaw, będzie podobnie funkcjonować we własnym domu. Zgodnie z tym przekonaniem usprawiedliwione wydaje się założenie, że żołnierze czy pracownicy wojska pełniący rolę rodzica będą spostrzegani jako dominujący, władczy, wymagający, konsekwentni, konserwatywni i stanowczy.

2. POSTAWY RODZICIELSKIE I STYLE WYCHOWANIA

Opierając się na definicji postaw zaczerpniętej z „*Encyklopedii pedagogicznej*” Wojciecha Pomykała, postawy rodzicielskie można rozumieć jako: *względnie trwałe układy przekonań, emocji i uczuć oraz zachowań rodzica w odniesieniu do dziecka*²³. Maria Ziemska definiuje postawy rodzicielskie jako *tendencje do zachowywania się w pewien specyficzny sposób w stosunku do dziecka, zawierające składnik myślowy, uczuciowy i działania*²⁴.

Niniejszy artykuł opiera się na typowych postawach rodzicielskich wyodrębnionych przez Mieczysława Plopę²⁵. Wyróżnia on 6 typów oddziaływań rodzicielskich, jakimi są: *postawa akceptacji – odrzucenia, postawa nadmiernie wymagająca, postawa autonomii, postawa niekonsekwencji, postawa nadmiernie ochraniająca*. Podstawami teoretycznymi, mającymi wskazać na zasadność wyodrębnienia właśnie tylu i takich czynników są różnego rodzaju oddziaływania wpływające na system rodzinny, między innymi: powielanie przez rodzica zachowań występujących w rodzinie pochodzenia,

---

¹⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Prestiż zawodów*, Warszawa 2009, [online]. [dostęp: 12.03.2013], Dostępny w Internecie: http://www.solidarnosc.uni.wroc.pl/dokumenty/PRESTIZ_ZAWODOW.pdf.

²⁰ Ibidem.

²¹ M. Sidorowicz, *Pozytywne i negatywne role społeczne w zawodach służb mundurowych na przykładzie wybranych grup dyspozycyjnych*, [w:] *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, pod red. J. Maciejewski, W. Nowosielski, Wyd. UWr, Wrocław 2009.

²² Ph. Zimbardo, *Efekt Lucyfera*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

²³ W. Pomykała, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 611.

²⁴ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973, s. 32.

²⁵ M. Plopa, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Impuls, Kraków 2008.

transmisja międzypokoleniowa cech osobowości²⁶, definiowanie rodzicielskiej i rozwijanie dziecięcej tożsamości, przekształcanie granic rodziny ze względnie zamkniętych, tworzonych przez parę, na ponownie wynegocjowane w związku z pojawieniem się dziecka, pojawienie się potrzeby równoważenia granicy pomiędzy pracą i życiem rodzinnym, tak aby nie dochodziło do konfliktów, co jest szczególnie istotne, gdy jednym z rodziców jest żołnierz²⁷.

Postawa akceptacji – odrzucenia

Postawa *akceptacji* opiera się na zwracaniu przez rodzica uwagi na potrzeby dziecka, staraniach w celu zapewnienia mu atmosfery bezpieczeństwa, zachęcaniu do otwartej i szczerzej (obustronnie) relacji, komunikowaniu swoich potrzeb. Rodzic akceptuje dziecko takim, jakim ono jest. Wytwarza u dziecka poczucie, że w każdej sytuacji jest kochane i zawsze może liczyć na pomoc ze strony rodzica. Spędzanie czasu z dzieckiem sprawia takiemu rodzicowi przyjemność, wiąże się z uczuciem satysfakcji i emocjonalnym związkiem z dzieckiem oraz poszanowaniem jego godności niezależnie od wieku dziecka.

Odrzucenie oznacza przeciwieństwo postawy akceptacji. Rodzic prezentujący tę postawę utrzymuje dystans w relacjach emocjonalnych z dzieckiem, jest chłodny, unika bliskości. Ma problem ze zrozumieniem komunikatów wysyłanych przez dziecko pragnące uwagi i zrozumienia. Oddziaływania rodzicielskie sprowadza do zaspokojenia potrzeb materialnych, co może doprowadzić do instrumentalnego traktowania dziecka i braku poszanowania jego potrzeb psychologicznych.

Postawa nadmiernie wymagająca

Postawa *nadmiernie wymagająca* ma swoje podstawy w specyficznym rozumieniu przez rodzica tego, co jest dobre dla dziecka. Rodzic prezentujący tę postawę oczekuje od dziecka perfekcjonizmu oraz podejmowania takich zachowań i decyzji, które są zgodne z przekonaniami rodzica. Nie respektuje on potrzeby autonomii, samodzielności, brania udziału w decydowaniu o sobie przez dziecko. Rodzic stanowczo egzekwuje wykonywanie zleconych przez niego zadań, nie toleruje krytyki i sprzeciwu odnośnie ustalonych przez niego reguł, nakazów i zakazów. Model wychowywania jest sztywny, bezwzględny, a autorytetem we wszystkich sprawach dotyczących dziecka jest rodzic.

Postawa autonomii

Rodzic prezentujący *postawę autonomii* w sposób elastyczny dostosowuje zakres umożliwianej dziecku samodzielności do jego potrzeb rozwojowych. Aprobuje podejmowane przez dziecko próby rozwiązywania problemów, stara się pokazywać mu różne możliwości i zachęca do własnych wyborów. Podczas dyskusji nie narzuca własnego zdania. Rodzic rozumie, że w miarę dojrzewania dziecko może potrzebować więcej prywatności, posiadać pewne tajemnice, wykazywać chęć nawiązywania kontaktów towarzyskich, w tym także z płcią przeciwną.

²⁶ T. Rostowska, *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.

²⁷ A. Piotrowski, I. Królikowska, *Konflikty służba - rodzina i ich wpływ na małżeństwo kobiet-żołnierzy przed misją*, [w:] *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych*, pod red. H. Spustka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2012, s. 382-397.

Postawa niekonsekwentna

Postawa niekonsekwentna wiąże się ze zmiennymi zachowaniami ze strony rodzica – prezentuje on naprzemiennie postawy akceptacji i jej braku. Dziecko nie jest w stanie przewidzieć reakcji rodzica na podejmowane przez siebie aktywności. Pojawiający się brak stabilności w kontaktach wynika z przenoszenia stanów wewnętrznych rodzica na system rodzinny. Taki stan rzeczy prowadzi do dystansowania się dziecka, podejmowania przez niego prób radzenia sobie z niestabilnością emocjonalną w relacji z rodzicem poprzez bunt, a nawet postawę lekceważącą, „detronizującą” rodzica z pozycji autorytetu. Długotrwałe zmaganie się z niekonsekwentną postawą rodzica prowadzi do poszukiwania przez dziecko stałości emocjonalnej w pozarodzielskich relacjach społecznych.

Postawa nadmiernie ochraniająca

Rodzic o *postawie nadmiernie ochraniającej* nie potrafi pogodzić się z faktem, że jego dziecko dorasta i pragnie zwiększać zakres własnej autonomii. Podejmowane przez dziecko próby samodzielnego funkcjonowania odbierane są przez rodzica z lękiem i niepokojem, związanym z przekonaniem, iż dziecko nie poradzi sobie bez wsparcia, troski i opieki rodzicielskiej. Podobnie jak w przypadku *Postawy nadmiernie wymagającej*, zachowania związane z *postawą nadmiernie ochraniającą* mogą mieć swoje źródło w specyficznym rozumieniu dobra dziecka przez rodzica, który nie zauważa związku między jego nadmiernym zaangażowaniem a dystansowaniem się emocjonalnym dziecka.

3. STYLE WYCHOWANIA

W każdej rodzinie istnieje pewien sposób oddziaływania na siebie członków rodziny. Zazwyczaj można zauważyć pewne powtarzające się schematy zachowań, przez których pryzmat możemy zaobserwować relacje i ocenić strukturę występującą w danym systemie rodzinnym. Zazwyczaj nie oznacza jednak zawsze, dlatego opisując oddziaływanie rodziców na dziecko użycie pojęcia „styl wychowawczy”, a nie np.: „metody wychowawcze” wydaje się bardziej uzasadnione.

W literaturze psychologicznej i pedagogicznej pojawiają się opisy trzech podstawowych stylów wychowania: autokratycznego, demokratycznego i liberalnego²⁸.

Styl autokratyczny

Ma on charakter konserwatywny i jest oparty na autorytecie obojga rodziców lub jednego z nich. Prawa i obowiązki dziecka są wyraźnie zaznaczone, nie bierze ono udziału w podejmowaniu ważnych decyzji dotyczących rodziny, dowiaduje się o nich w zależności od woli rodzica. Wysoką rangę w oddziaływaniach wychowawczych mają w przypadku stylu autokratycznego nagrody i kary stosowane w sposób konsekwentny. W celu uniknięcia kary od dziecka wymaga się posłuszeństwa i podporządkowania wszelkim poleceniom wydawanym przez rodziców. Zachowanie dziecka jest monitorowane i nadzorowane. Każda aktywność, która zostanie oceniona przez rodziców jako nieodpowiednia jest karcona i eliminowana.

---

²⁸ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 2002, s. 128-130.

Styl demokratyczny

Za najkorzystniejszy dla rozwoju osobowości dziecka uważany jest *styl demokratyczny*. Jego charakterystyczną cechą jest dopuszczenie dziecka do współdziałania w życiu rodziny. Może ono uczestniczyć w rozwiązywaniu pojawiających się problemów, decydować o sposobie wykorzystania wolnego czasu, swobodnie wypowiadać na różne tematy i dyskutować, gdy nie zgadza się ze zdaniem reszty członków rodziny. Od dziecka oczekuje się wypełniania określonych zadań, jednak nie są mu one narzucone. W sytuacji niedostosowania się dziecka do polecenia czy prośby rodzice zazwyczaj nie stosują kar i starają się wyjaśnić mu sens i konieczność podjęcia się konkretnego zadania.

Styl liberalny

Styl liberalny wyróżnia świadome przekonanie rodziców, że dziecko powinno mieć całkowitą swobodę rozwoju. Aby to zapewnić, rodzic nie ingeruje w aktywności dziecka, stara się ich nie hamować poprzez zaspokajanie wszelkich potrzeb materialnych oraz otaczanie go czułością. W ten sposób wokół dziecka tworzony jest swoisty klosz, opóźniający proces socjalizacji dziecka. Nawet w sytuacji drastycznego naruszenia norm społecznych dziecko traktowane jest łagodnie, przez co utrudnione staje się wyzbycie egocentryzmu i zdobycie umiejętności odraczania gratyfikacji.

4. ŻOŁNIERZ JAKO RODZIC

Według badania przeprowadzonego przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych w 2012 r. 64% żołnierzy ze 100-tysięcznej armii posiada dzieci na utrzymaniu²⁹. Każda z tych osób, pełniąc rolę rodzica, przejawia określone postawy wychowawcze. Jedno lub dwoje dzieci ma 28% żołnierzy, a troje i więcej 4%. Tak liczna grupa żołnierzy oddziałuje wychowawczo na swoje dzieci. Kwestią specyficzną dla wojska jest życie na dwa domy (gdy miejsce służby jest znacząco oddalone od miejsca zamieszkania). Z badań wynika, że co piąty żołnierz tak funkcjonuje. Czy ma to wpływ na wychowywanie dzieci? Prawdopodobnie tak. Jak wynika z badania przeprowadzonego przez Waldemara Nowosielskiego żołnierze deklarują zdecydowanie mniej czasu, który poświęcają na wychowywanie dzieci niż cywilni pracownicy wojska. Interesująca wydaje się informacja, zgodnie z którą znaczna grupa badanych żołnierzy zawodowych (48%) sądzi, iż mają oni problem z godzeniem wymagań służby i obowiązków rodzinnych. Natomiast 30,4% ankietowanej kadry uznała, że jest wręcz odwrotnie, a więc, że pomysłnie godzi oba obowiązki. Podobnie twierdzi większość (53,7%) pracowników wojska. Oba badane środowiska stwierdziły, że w sytuacji, gdy nie udaje się pogodzić dwóch obszarów funkcjonowania, jakimi jest służba wojskowa i dom, wówczas najczęściej cierpi rodzina, a sporadycznie praca zawodowa czy oba te obszary równocześnie.

Według badań przeprowadzonych przez Waldemara Nowosielskiego pozytywny wpływ zawodu wojskowego (pracy w wojsku) na wychowanie i kształcenie dzieci deklaruje 39,5% żołnierzy i 48,8% cywilnych pracowników wojska³⁰. W tym samym badaniu na pytanie: „Czy praca pozwala poświęcić Panu(i) wystarczająco dużo czasu swo-

²⁹ A. Orzyłowska, K.A. Pietrak, *Warunki materialne żołnierzy zawodowych*, Wojskowe Biuro Badań Społecznych, Warszawa 2012, s. 26.

³⁰ W. Nowosielski, *Sytuacja społeczna i warunki materialne rodzin wojskowych i pracowników wojska*, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2003, s. 38.

im dzieciom?” twierdząco odpowiedziało 27,9% żołnierzy i aż 68,3% pracowników wojska. Na pytanie: „Czy kłopoty sprawia wychowanie dzieci?” twierdząco odpowiada 21,7% żołnierzy i 16,6% pracowników wojska. Opieka nad małymi dziećmi jest kłopotliwa dla 18,1% żołnierzy i dla 13,1% pracowników wojska. Ze swoich dzieci żołnierze zadowoleni są prawie tak samo (1,7) jak cywilni pracownicy wojska (1,64). Kobiety pełniące służbę w Marynarce Wojennej bardziej zadowolone są ze swoich dzieci w porównaniu ze średnią krajową³¹.

Poza różnicami pomiędzy opiniami wojskowych i pracowników wojska odnośnie oceny wpływu pracy na możliwość spędzania czasu z dziećmi, z przedstawionych badań można wyciągnąć następujące spostrzeżenie – jeżeli żołnierze udzielają odpowiedzi wskazującej na niemożność poświęcenia wystarczająco dużej ilości czasu swoim dzieciom, pośrednio zgłaszają oni przekonanie o potrzebie kontaktu z nimi. Potwierdzeniem dla tego typu wniosków są liczby - 76,4% żołnierzy zawodowych i 74,9% pracowników wojska uważa, że rodzina jest dla nich najważniejsza. Waldemar Nowosielski podsumowuje swoje badania stwierdzeniem, że zarówno żołnierze zawodowi, jak i pracownicy wojska wskazują jako źródła i obszary zadowolenia te dziedziny życia, które związane są z dziećmi, stosunkami z najbliższą rodziną oraz małżeństwem.

Wyniki przytoczonych badań, w odniesieniu do przekonania o wysokiej dyrektywności wśród osób związanych ze służbą mundurową, są zgodne z panującymi przekonaniem, które stały się inspiracją do przeprowadzenia badań opisywanych w niniejszym artykule, a mianowicie z przekonaniem dotyczącym umiejętności oddzielania przez wojskowych sfery zawodowej od rodzinnej.

Wychowanie dzieci to bardzo ważne i odpowiedzialne zadanie. Żołnierze stanowią dużą grupę społeczną, większość z nich ma dzieci i przejawia określony styl wychowania i postawy rodzicielskie. Powszechnie panujący stereotyp każe postrzegać żołnierza jako osobę zdecydowaną i władczą w pracy oraz surową wobec swoich dzieci. Przegląd literatury przedmiotu, rozważania teoretyczne oraz własne obserwacje stały się inspiracją do podjęcia tematyki dyrektywności i postaw rodzicielskich u żołnierzy WP. Dodatkowym impulsem do przeprowadzenia badań nad autorytaryzmem i postawami rodzicielskim żołnierzy w paradygmacie psychologicznym był ich całkowity brak w rodzimej literaturze przedmiotu.

5. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Cel badań

Pierwszym celem badania było ustalenie poziomu dyrektywności i natężenia postaw rodzicielskich żołnierzy i pracowników Wojska Polskiego oraz porównanie uzyskanych danych z wynikami osób zatrudnionych w zawodach cywilnych. Drugim celem badania było poznanie opinii osób cywilnych na temat sylwetki „przeciętnego” żołnierza Wojska Polskiego jako rodzica. W przeprowadzonym badaniu podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) Jaki jest poziom dyrektywności u żołnierzy w porównaniu z cywilami?

---

³¹ A. Piotrowski, *Jakość życia kobiet-żołnierzy pełniących służbę w Marynarce Wojennej*, [w:] *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych*, pod red. H. Spustka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2012, s. 325-338.

- 2) Jakie są różnice w postawach rodzicielskich między rodzicem-wojskowym a rodzicem-cywilem?
- 3) Czy istnieje związek między dyrektywnością a postawami rodzicielskimi w badanych grupach?
- 4) Jak w zakresie badanych zmiennych spostrzegają siebie wojskowi, a jak oceniają ich i siebie cywile?

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 175 osób, które należały do trzech następujących grup:

Grupa 1: pracownicy oraz żołnierze Wojska Polskiego: 80 osób, w tym 23 kobiety i 57 mężczyzn. Średnia wieku w tej grupie wynosiła 42,08 lat.

Grupa 2: osoby cywilne: 44 badanych, w tym 18 mężczyzn i 26 kobiet. Średnia wieku w tej grupie wynosiła 42,73 lat.

Grupa 3: osoby cywilne wypełniające ankietę oceniającą „przeciętnego” żołnierza Wojska Polskiego: 51 osób badanych, w tym 35 mężczyzn i 16 kobiet. Średnia wieku w tej grupie wynosiła 30,88 lat. Osoby badane niepełniące służby wojskowej charakteryzowały się zróżnicowaniem wykonywanych przez siebie zawodów.

Narzędzia badawcze

Pierwszym zastosowanym narzędziem była *Skala Dyrektywności* Johna Raya w adaptacji Piotra Brzozowskiego³². W niniejszym badaniu użyto wersji pełnej – D-26, składającej się z 26 pytań mierzących poziom dyrektywności. Narzędzie to wymaga ustosunkowania się do stwierdzeń poprzez wybranie jednej z trzech odpowiedzi: TAK, ?, NIE. Wersja D-26 jest wersją zrównoważoną, co oznacza, że dla 13 pytań odpowiedzią diagnostyczną jest TAK, a dla 13 pozostałych jest to odpowiedź NIE. W przypadku pytań, w których odpowiedzią diagnostyczną jest TAK badany otrzymuje 3 punkty za odpowiedź TAK, 2 punkty za odpowiedź ? lub 1 punkt za odpowiedź NIE. Natomiast w sytuacji odwrotnej (odpowiedzią diagnostyczną jest NIE) przyznawane punkty to 1 (za odpowiedź TAK), 2 (za odpowiedź ?) lub 3 (za odpowiedź NIE). Minimalna ilość punktów, które może otrzymać badany to 26, a maksymalna 78.

Aby sprawdzić hipotezę odnośnie przekonania, że osoby pełniące służbę wojskową będą oceniać siebie jako bardziej liberalne w domu niż w pracy, do kwestionariusza mierzącego poziom dyrektywności dodano stwierdzenie 27: *Uważam, że moje zachowanie w domu jest bardziej liberalne niż w pracy*. Badani mieli ustosunkować się do tego pytania w taki sam sposób jak do pytań poprzednich (odpowiadając TAK, ? lub NIE), gdzie za odpowiedź TAK przyznawano 1 punkt, za odpowiedź ? 2 punkty i 3 punkty za odpowiedź NIE.

Drugim zastosowanym narzędziem badawczym była *Skala Postaw Rodzicielskich* Mieczysława Plopy, która mierzy 6 typów oddziaływań rodzicielskich: *akceptację, odrzucenie, autonomię, nadmierne wymagania, niekonsekwencję i nadmierne ochranianie*.³³ Każdy z podanych czynników zawiera po 10 stwierdzeń, które odpowia-

³² P. Brzozowski, *Skala Dyrektywności Johna J. Raya*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1997.

³³ M. Plopa, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Impuls, Kraków 2008.

dają poszczególnym typom postaw rodzicielskich. Osoba badana ustosunkowuje się do każdego ze stwierdzeń przy pomocy pięciostopniowej punktacji:

- „zdecydowanie taki (taka) jestem i tak się zachowuję”;
- „raczej taki (taka) jestem i tak się zachowuję”;
- „mam wątpliwości, czy taki (taka) jestem i tak się zachowuję”;
- „raczej taki (taka) nie jestem i tak się nie zachowuję”;
- „zdecydowanie taki (taka) nie jestem i tak się nie zachowuję”.

Poszczególnym odpowiedziom przypisuje się odpowiednią wartość liczbową: 5, 4, 3, 2, 1. Ponieważ każda skala zawiera po 10 pytań, wyniki surowe każdej z nich mieszczą się w przedziale 10-50 punktów. Również w przypadku tego narzędzia badawczego dołączono dodatkowe stwierdzenia: 51: *Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy, których znam*; 52: *Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy w ogóle*; oraz 53: *Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość rodziców*. Skala odpowiedzi oraz punktacja były takie same, jak w stwierdzeniach zawartych w kwestionariuszu.

Powyższe kwestionariusze uzupełnione zostały metryczką, która zawierała pytania o: płeć, wiek, wykształcenie, ilość i wiek posiadanych dzieci, stan cywilny, stanowisko zajmowane w pracy, stan materialny najbliższej rodziny. Informacje, o których podanie proszeni byli badani, różniły się między sobą w zależności od grupy docelowej.

6. WYNIKI

Pierwszym krokiem analizy statystycznej było ustalenie poziomu dyrektywności u żołnierzy oraz u osób pracujących w zawodach cywilnych. Uzyskane dane znalazły miejsce w tabeli 1.

Tabela 1. Uśrednione wyniki uzyskane przez żołnierzy oraz osoby zatrudnione w zawodach cywilnych w *Skali Dyrektywności* Johna Raya

Grupa	M	SD	t	p
żołnierze	55,60	9,23	2,84	,005
cywile	51,36	4,76		

Źródło: Opracowanie własne

W wyniku przeprowadzonych analiz statystycznych ustalone zostało, że żołnierze charakteryzują się istotnie statystycznie wyższym poziomem dyrektywności (5 sten) w porównaniu osobami pracującymi w zawodach cywilnych (4 sten). Żołnierze charakteryzują się też znacznie większym poziomem rozproszenia wyników w porównaniu z osobami cywilnymi (na co wskazuje parametr SD), co sugeruje, że wśród nich znajdują się zarówno osoby o wysokiej, jak i o niskiej dyrektywności. Osoby cywilne są do siebie bardziej podobne, jeśli chodzi o dyrektywność. Pamiętać należy, że wyniki uzyskane przez żołnierzy są na poziomie 5 stena, czyli należą do wyników przeciętnych. Aby dokonać bardziej precyzyjnych porównań, sprawdzone zostało, czy zajmowane stanowisko i miejsce pracy różnicuje badane grupy z uwagi na poziom dyrektywności. Ustalone wyniki analizy wariancji umieszczone zostały w tabeli 2.

AUTORYTARYZM A POSTAWY RODZIELSKIE ŻOŁNIERZY

Tabela 2. Uśrednione wyniki uzyskane przez badanych w *Skali Dyrektywności* Johna Raya w zależności od zajmowanego stanowiska i miejsca pracy

Grupa	M	SD	F	p
żołnierze kierujący podwładnymi	57,33	10,55	3,17	,027
żołnierze niekierujący podwładnymi	55,82	8,02		
cywilni pracownicy wojska	53,50	9,45		
osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	51,30	4,93		

Źródło: Opracowanie własne

Najwyższym poziomem dyrektywności charakteryzują się żołnierze, którzy pełnią stanowiska dowódcze ($M = 57,33 - 6$ sten), nieco niższym żołnierze niepełniący takich funkcji ($M = 55,82 - 5$ sten), cywilni pracownicy wojska uzyskali wyniki niższe niż wojskowi ($M = 53,50 - 4$ sten) a osoby zatrudnione w zawodach cywilnych charakteryzują się najniższymi wynikami ($M = 51,30 - 4$ sten). Z danych zgromadzonych w tabeli 1 i 2 wynika, że żołnierze w porównaniu z cywilami charakteryzują się wyższym poziomem dyrektywności. Dodatkowo pełnienie stanowiska dowódczego powiązane jest z wyższym poziomem dyrektywności niż ma to miejsce w sytuacji, gdy żołnierz pełni służbę na stanowisku wykonawczym. Fakt zatrudniania w instytucji wojskowej powoduje, że zatrudnione tam osoby cywilne mają wyższą dyrektywność niż te, które pracują w instytucjach cywilnych. Dodatkowo pełnienie służby lub praca w jednostkach wojskowych powiązana jest z większym rozproszeniem wyników. Dyrektywność powiązana jest zarówno z zawodem, jak i z miejscem pracy.

Kolejnym krokiem analiz statystycznych było ustalenie, jaki jest poziom natężenia postaw rodzicielskich u wojskowych oraz u cywili. Uzyskane wyniki znalazły miejsce w tabeli 3.

Tabela 3. Uśrednione wyniki uzyskane przez żołnierzy oraz osoby zatrudnione w zawodach cywilnych w *Skali Postaw Rodzicielskich* Mieczysława Płopy

Skala	Grupa	M	SD	t	p
Akceptacja	żołnierze	42,06	5,79	-2,07	,041
	cywile	44,25	5,04		
Autonomia	żołnierze	38,24	5,36	-,268	,789
	cywile	38,53	5,70		
Ochronianie	żołnierze	27,30	5,56	-,529	,598
	cywile	27,98	7,27		
Wymaganie	żołnierze	25,69	6,81	-,130	,897
	cywile	25,87	7,40		
Niekonsekwencja	żołnierze	18,81	6,67	-1,25	,213
	cywile	20,66	8,21		

Źródło: Opracowanie własne

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzone zostało, że żołnierze nie różnią się znacznie w postawach rodzicielskich od osób cywilnych. Fakt bycia żołnierzem nie powoduje, że osoba taka ma odmienny stosunek do wychowywania dzieci. Wyniki należy interpretować w kontekście grupy odniesienia. Żołnierze, oceniając swoje postawy wychowawcze, czynią to, porównując się m.in. do innych znanych im rodziców, którzy

to najczęściej także są żołnierzami. Aby wyniki były bardziej miarodajne, to przyszłe badania powinny uwzględnić także grupy odniesienia. W celu precyzyjniejszych porównań sprawdzono, jak stanowisko pracy powiązane jest z postawami rodzicielskimi. Uzyskane wyniki zawiera tabela 4.

Tabela 4. Uśrednione wyniki uzyskane przez badanych w *Skali Postaw Rodzicielskich* Mieczysława Plopy w zależności od zajmowanego stanowiska

Skale	Grupy	M	SD	F	p
Akceptacja	żołnierze kierujący podwładnymi	42,71	5,47	1,55	,207
	żołnierze niekierujący podwładnymi	41,83	5,92		
	cywilni pracownicy wojska	44,52	4,96		
	osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	44,18	5,26		
Autonomia	żołnierze kierujący podwładnymi	37,14	5,65	,466	,707
	żołnierze niekierujący podwładnymi	38,05	4,98		
	cywilni pracownicy wojska	38,19	5,39		
	osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	39,09	5,93		
Ochronianie	żołnierze kierujący podwładnymi	24,71	6,62	1,14	,338
	żołnierze niekierujący podwładnymi	27,86	5,14		
	cywilni pracownicy wojska	27,90	7,72		
	osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	28,45	6,99		
Wymaganie	żołnierze kierujący podwładnymi	26,71	7,08	,081	,970
	żołnierze niekierujący podwładnymi	25,86	6,41		
	cywilni pracownicy wojska	25,95	7,33		
	osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	25,60	7,69		
Niekonsekwencja	żołnierze kierujący podwładnymi	16,92	6,04	1,12	,346
	żołnierze niekierujący podwładnymi	19,52	6,85		
	cywilni pracownicy wojska	21,47	9,09		
	osoby zatrudnione w zawodach cywilnych	20,45	7,75		

Źródło: Opracowanie własne

Bardziej szczegółowe porównania nie dostarczyły dowodów na to, że zajmowane stanowisko ma związek z postawami rodzicielskimi. Żołnierze pełniący role dowódcze charakteryzują się co prawda niższym poziomem *ochraniania* i niższą *niekonsekwencją*, ale uzyskane wyniki nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej.

W celu uzyskania odpowiedzi na 3 pytanie badawcze: *czy istnieje związek między dyrektywnością a postawami rodzicielskimi w badanych grupach?*, przeprowadzona została analiza korelacji, której wyniki umieszczone zostały w tabeli 5.

Jedynie u żołnierzy, którzy dowodzą podwładnymi zaobserwowany został związek pomiędzy *dyrektywnością* a *postawą akceptacji*. W żadnej z pozostałych grup nie stwierdzony został związek pomiędzy *dyrektywnością* a postawami rodzicielskimi. Co ciekawe nie ma związku pomiędzy *dyrektywnością* a *autonomią* i *nadmiernymi wymaganiami*. Dane te przemawiają za tym, że zachowania dyrektywne w miejscu pracy nie mają dużego związku z postawami wychowawczymi. Transmisja postaw z miejsca pracy do domu nie jest zatem bardzo duża.

AUTORYTARYZM A POSTAWY RODZICIELSKIE ŻOŁNIERZY

Tabela 5. Korelacje pomiędzy uśrednionymi wynikami uzyskanymi przez badane grupy w *Skali Dyrektywności* Johna Raya i w *Skali Postaw Rodzicielskich* Mieczysława Płopy

Grupy	Akceptacja	Autonomia	Ochronianie	Wymaganie	Niekonsekwencja
żołnierz kierujący podwładnymi	,553(*)	,199	-,352	,050	-,224
żołnierz niekierujący podwładnymi	,054	-,016	,194	,156	,110
cywilny pracownik wojska	,142	-,212	,146	-,036	-,125
osoba zatrudniona w zawodach cywilnych	,167	,081	,191	,020	,116
cała grupa	,126	-,015	,032	,056	-,047

*Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

Źródło: Opracowanie własne

Aby sprawdzić jak oceniane jest zachowanie w domu w porównaniu z miejscem pracy, osoby badane odniosły się do stwierdzenia: *Uważam, że moje zachowanie w domu jest bardziej liberalne niż w pracy*. Możliwe do udzielenia odpowiedzi: 1- tak, 2 - ?, 3 - nie. Uzyskane dane przedstawione zostały w tabeli 6.

Tabela 6. Uśrednione odpowiedzi osób badanych na twierdzenie: *Uważam, że moje zachowanie w domu jest bardziej liberalne niż w pracy w zależności od grupy*

Grupy	M	SD	F	p
żołnierz kierujący podwładnymi	1,73	,961	5,62	,001
żołnierz niekierujący podwładnymi	1,44	,788		
cywilny pracownik wojska	2,32	,945		
osoba zatrudniona w zawodach cywilnych	1,65	,921		

Źródło: Opracowanie własne

Cywilni pracownicy WP nie uważają, że w domu są bardziej liberalni niż w pracy. Fakt wykonywania pracy na rzecz armii przez pracowników cywilnych powoduje, że osoby takie oceniają swoje zachowanie podobnie w pracy, jak i w domu. Inne umiejscowienie w strukturze jednostki oraz mniejszy wpływ armii na funkcjonowanie takiej osoby zmienia percepcję własnych zachowań w kontekście liberalnego funkcjonowania.

Aby przekonać się, jaka jest samoocena zachowań liberalnych żołnierzy oraz jak oceniają ich cywile w kwestionariuszu znalazło się twierdzenie: *Zachowanie żołnierzy WP w domu jest bardziej liberalne niż w pracy*. Możliwe do wskazania odpowiedzi: 1- tak, 2 - ?, 3 - nie. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 7.

W ocenie cywilów żołnierze są mniej liberalni w domu niż to wynika z samooceny wojskowych. Uzyskany wynik jest bardzo interesujący. Opinia cywilów odnośnie zachowania liberalnego w domu żołnierzy jest zbieżna z ich samooceną.

Tabela 7. Porównanie średnich odpowiedzi żołnierzy i osób cywilnych w odpowiedzi na twierdzenie: Zachowanie żołnierzy WP w domu jest bardziej liberalne niż w pracy, w ocenie własnej żołnierzy oraz w ocenie żołnierzy przez cywilów

Twierdzenie	Grupy	M	SD
Zachowanie żołnierzy WP w domu jest bardziej liberalne niż w pracy	samoocena żołnierzy	1,73	,850
	ocena żołnierzy w przekonaniu cywilów	1,81	,955

Źródło: Opracowanie własne

W kolejnym etapie badań sprawdzono, jak dyrektywność wojskowych oceniają osoby cywilne oraz zestawiono ten wynik z danymi uzyskanymi od żołnierzy. Ustalone dane umieszczone zostały w tabeli 8.

Tabela 8. Uśrednione wyniki poziomu dyrektywności u żołnierzy oraz ocena poziomu dyrektywności żołnierzy w opinii cywilów

Dyrektywność	M	SD
Ocena żołnierzy przez cywilów	1,49	,809
Rzeczywiste wyniki żołnierzy	2,10	,197

Źródło: Opracowanie własne

W opinii cywilów żołnierze charakteryzują się wyższym poziomem dyrektywności niż rzeczywistość ma to miejsce. Tym samym potwierdzona została powszechność i jednocześnie nieprawdziwość stereotypu o wysokiej dyrektywności żołnierzy (por. tabela 1). Przypomnijmy, że żołnierze uzyskali w *Skali Dyrektywności* wyniki przeciętne (5 sten).

Do *Skali Postaw Rodzicielskich* dołączone były dodatkowe stwierdzenia: *Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy, których znam; Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy w ogóle oraz Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość rodziców*. Możliwe warianty odpowiedzi były następujące: 1 - zdecydowanie taki (taka) jestem i tak się zachowuję, 2 - raczej taki (taka) jestem i tak się zachowuję, 3 - mam wątpliwości, czy taki (taka) jestem i tak się zachowuję, 4 - raczej taki (taka) nie jestem i tak się nie zachowuję, 5 - zdecydowanie taki (taka) nie jestem i tak się nie zachowuję. Wyniki zawierające dane z odpowiedzi na te twierdzenia znajdują się w tabeli 9.

Żołnierze kierujący i niekierujący podwładnymi nie różnią się od siebie w spostrzeganym poziomie liberalizmu dotyczącym stosunku wobec swoich dzieci. Cywilni pracownicy wojska, porównując się do pozostałych grup odniesienia, nie uważają, że są bardziej liberalni i różnica ta jest najbardziej istotna statystycznie. Osoby zatrudnione w zawodach cywilnych oceniają swój poziom liberalizmu niemal tak samo w odniesieniu do każdej grupy odniesienia.

Ostatnim etapem analizy statystycznej była próba ustalenia, jak natężenie poszczególnych postaw rodzicielskich żołnierzy jest oceniane przez osoby cywilne. Otrzymane wyniki zawarte zostały w tabeli 10.

AUTORYTARYZM A POSTAWY RODZICIELSKIE ŻOŁNIERZY

Tabela 9. Średnie odpowiedzi wojskowych i cywilów na stwierdzenia:
Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny, niż większość żołnierzy, których znam / większość żołnierzy w ogóle / większość rodziców

Twierdzenia	Grupy	M	SD	F	p
Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy, których znam.	żołnierz kierujący podwładnymi	2,80	1,01	8,73	,000
	żołnierz niekierujący podwładnymi	2,83	1,00		
	cywilny pracownik wojska	3,38	1,07		
	osoba zatrudniona w zawodach cywilnych	2,07	,944		
Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość żołnierzy w ogóle.	żołnierz kierujący podwładnymi	2,67	,976	9,86	,001
	żołnierz niekierujący podwładnymi	2,89	,979		
	cywilny pracownik wojska	3,43	1,07		
	osoba zatrudniona w zawodach cywilnych	2,02	1,02		
Uważam, że w stosunku do moich dzieci jestem bardziej liberalny niż większość rodziców.	żołnierz kierujący podwładnymi	2,87	,990	5,14	,002
	żołnierz niekierujący podwładnymi	3,03	,970		
	cywilny pracownik wojska	3,33	,966		
	osoba zatrudniona w zawodach cywilnych	2,40	,928		

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 10. Uśrednione odpowiedzi osób cywilnych na pytanie o postawy rodzicielskie żołnierza Wojska Polskiego

Przeciętny żołnierz WP charakteryzuje się wobec swojego dziecka postawą:	M	SD
akceptacji	2,45	,923
nadmiernie wymagającą	2,37	1,04
autonomii	3,04	1,02
niekonsekwencji	3,65	1,13
nadmiernego ochraniania	2,67	1,26

Źródło: Opracowanie własne

Osoby cywilne, oceniając postawy rodzicielskie żołnierzy przypisują im najczęściej postawę rodzicielską nadmiernie wymagającą, a najrzadziej postawę niekonsekwencji. Tym samym potwierdzone zostało, że w opinii społecznej żołnierze spostrzegani są jako surowi i wymagający rodzice. Opinie takie nie mają jednak odzwierciedlenia w rzeczywistości, gdyż postawy rodzicielskie wojskowych nie różnią się od tych, które przejawiają osoby cywilne (por. tabela 4).

PODSUMOWANIE

Podjmując próbę odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze, stwierdzić należy, że poziom dyrektywności żołnierzy jest co prawda wyższy niż osób cywilnych (por. tabela 1), ale różnica ta jest bardzo mała. W trakcie badania ustalone zostało także, że żołnierze kierujący podwładnym mają wyższy poziom dyrektywności w porównaniu z żołnierzami pełniącymi funkcje wykonawcze, cywilnymi pracownikami wojska oraz osobami pracującymi w zawodach cywilnych (por. tabela 2). Tym samym potwierdzone zostało, że żołnierze są bardziej dyrektywni niż osoby cywilne, ale jednak różnica taka nie jest tożsama z opinią przejawianą w stereotypie społecznym. Niestwierdzone zostały różnice w przejawianych postawach rodzicielskich w badanych grupach żołnierzy i cywili (por. tabela 3 i 4). Dodatkowo bardzo mały jest związek postaw rodzicielskich i dyrektywności u żołnierzy (por. tabela 5). Cywilni pracownicy wojska nie uważają, że są bardziej liberalni w domu niż w pracy (por. tabela 6). Sami zaś żołnierze podobnie oceniają swój poziom liberalizmu w domu, jak spostrzegają go osoby cywilne (por. tabela 7). Rzeczywiste wyniki w poziomie dyrektywności u żołnierzy są znacznie niższe niż ich ocena w oczach społeczeństwa (por. tabela 8). Żołnierze pełniący funkcje dowódcze i wykonawcze nie różnią się od siebie w spostrzeganym poziomie liberalizmu dotyczącym stosunku wobec swoich dzieci. Cywilni pracownicy wojska, porównując się do pozostałych grup nie uważają, że są bardziej liberalni (por. tabela 9). Żołnierze w opinii społecznej przejawiają najczęściej postawę rodzicielską *nadmierne wymagającą* a najrzadziej postawę *niekonsekwencji* (por. tabela 10).

Żołnierze są co prawda bardziej dyrektywni niż osoby cywilne, ale różnica ta nie jest tak duża, jak ocenia to społeczeństwo. Dodatkowo żołnierze posiadają postawy wychowawcze takie same, jak osoby cywilne, które to jednak oceniają żołnierzy jako bardziej surowych niż to ma miejsce w rzeczywistości.

Interesującą kontynuacją omówionych badań byłoby sprawdzenie, jaki jest poziom dyrektywności, a także innych cech osobowości u dzieci wojskowych i zestawienie tych wyników z wynikami ich rodziców oraz identyfikacja transmisji międzypokoleniowej postaw rodzicielskich u osób będących dziećmi wojskowych.

LITERATURA

1. Adorno T.E., Frenkel-Brunswik E., Levinson D.J., Sanford R. N., *The Authoritarian Personality*, Harper, New York 1950.
2. Białopiotrowicz E., Kojkoł J., *Stereotypy i uprzedzenia w środowisku studentów Akademii Marynarki Wojennej*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, nr 4/2010, s. 183-212.
3. Brzozowski P., *Skala Dyrektywności Johna J. Raya*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1997.
4. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Prestiż zawodów*, Warszawa 2009, [online]. [dostęp: 12.03.2013], Dostępny w Internecie: http://www.solidarnosc.uni.wroc.pl/dokumenty/PRESTIZ_ZAWODOW.pdf.
5. Congard A., Antoine P., Congard A., *Assessing the structural and psychometric properties of a new personality measure for use with military personnel in the French Armed Forces*, [in:] „Military Psychology”, Vol 24 (3), May 2012, p. 289-311.

6. Gerber G.L., Ward C.K., *Police personality: Theoretical issues and research*, [in:] *Handbook of police psychology*, pod red. Kitaeff J., New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group 2011, p. 421-436.
7. Haltiner K.W., *Is There a Common European Defence Identity? The Views of Officers of Eight European Countries*, [in:] "The Military Profession on Europa, Current Sociology", no. 3, vol. 42, 1994, p. 71-85.
8. Holland J.L., *Making vocational choices: Theory of vocational personalities and work environments*, Psychological Assessment Resources, Odessa, FL 1997.
9. Maciejewski J., Haduch T., Iwanek T., Pieczywok A., Wełyczko L., Dojwa K., *Podoficerowie zawodowi Wojska Polskiego: studium socjologiczne*, Wyd. UWr, Wrocław 2008.
10. Matthews G., Oddy K., *Recovery of major personality dimensions from trait adjective data*, [in:] „Journal of Personality and Individual Differences”, no. 15/1993, p. 419-431.
11. Nowosielski W., *Sytuacja społeczna i warunki materialne rodzin wojskowych i pracowników wojska*, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2003.
12. Orzyłowska A., Pietrak K.A., *Warunki materialne żołnierzy zawodowych*, Wojskowe Biuro Badań Społecznych, Warszawa 2012.
13. Pacek B., *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
14. Piotrowski A., Królikowska I., *Konflikty służba-rodzina i ich wpływ na małżeństwo kobiet-żołnierzy przed misją*, [w:] *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych*, pod red. H. Spustka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2012, s. 382-397.
15. Piotrowski A., *Jakość życia kobiet – żołnierzy pełniących służbę w Marynarce Wojennej*, [w:] *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych*, pod red. H. Spustka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2012, s. 325-338.
16. Plopa M., *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Impuls, Kraków 2008.
17. Pomykało W., *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
18. Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 2002, s. 128-130.
19. Ray J.J., *Authoritarianism research is alive and well*, [in:] „The Psychological Record”, Australia 1989, p. 555-561.
20. Rostowska T., *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.
21. Rubinstein G., *Authoritarianism Among Border Police Officers, Career Soldiers, and Airport Security Guards at the Israeli Border*, [in:] „The Journal of Social Psychology”, Vol. 146(6), Dec, 2006, p. 751-761.

22. Schmidt D., *Osobowość statusowa Służby Więziennej*, [w:] *Więziennictwo - Nowe wyzwania*, pod red. Hołyst B., Ambrozik W., Stępnia P., COSSW, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001, s. 739–756.
23. Sidorowicz M., *Pozytywne i negatywne role społeczne w zawodach służb mundurowych na przykładzie wybranych grup dyspozycyjnych*, [w:] *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, pod red. Maciejewski J., Nowosielski W., Wyd. UWr, Wrocław 2009.
24. Silver C.B., Malone J. E., *A scale of personality styles based on DSM-III-R for investigating occupational choice and leisure activities*, [in:] „Journal of Career Assessment”, no. 1/1993, p. 427-440.
25. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970.
26. Tokar D.M., Fischer A.R., Mezydło-Subich L., *Personality and vocational behavior: A selective review of the literature, 1993-1997*, [in:] „Journal of Vocational Behavior”, no. 53/1998, p. 115-153.
27. Wilson G.D., Jackson C., *The personality of physicists*, [in:] „Journal of Personality and Individual Differences”, no 16/1994, p. 187-189.
28. Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973.
29. Zimbardo Ph., *Efekt Lucyfera*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

AUTHORITARIAN AT WORK, NON-AUTHORITARIAN AT HOME? SOLDIER AS COMMANDER, SUBORDINATE AND PARENT

Summary

The article in its theoretical part is characterized by the problems of directiveness, authoritarianism, parental attitudes and education styles. The purpose of this article is to present the results of research on directiveness and parental attitudes of the Polish Army soldiers. Common social stereotypes define soldiers as people who have a high level of authoritarianism and directiveness and who manifest harsh parenting attitudes to their children. The study on a group of soldiers, Polish military personnel and people working in civilian professions refute the substantial part of these stereotypes. The emerging picture of a soldier is very different from the current stereotype, but what is very interesting is that this picture is not significantly different from the behavior exhibited by civilians in relation to the analyzed variables.

Keywords: *authoritarianism, directiveness, parental attitudes, soldiers.*

NOTY BIOGRAFICZNE

dr Andrzej PIOTROWSKI – adiunkt w Zakładzie Psychologii Penitencjarnej i Resocjalizacji Instytutu Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego oraz kierownik Katedry Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa. Członek Polskiego Towarzystwa Peni-

tencjarnego oraz European Association for Security. Główny obszar zainteresowań to psychospołeczne funkcjonowanie osób pełniących służbę w formacjach mundurowych. Autor dwóch monografii, redaktor i współredaktor czterech monografii oraz ponad 30 artykułów. Wygłosił referaty na ponad 40 konferencjach krajowych i międzynarodowych. Członek komitetów naukowych i organizacyjnych 8 konferencji oraz Rady Programowej Wydawnictwa Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.

Katarzyna KUBACKA – magistrantka na kierunku Psychologia Uniwersytetu Gdańskiego. Przewodnicząca Sekcji Psychoterapii Koła Nauk Psychologicznych ANIMA działającego przy Uniwersytecie Gdańskim. Główny obszar zainteresowań to psychologia dzieci, a także psychologia rodziny. Prowadzi warsztaty terapeutyczno-rozwojowe dla dzieci. Prywatnie córka żołnierza.